

**BILINGVISMUL INTERIOR ȘI SWITCH-CODE-UL ÎN
CONSTRUCȚIA IDENTITAȚII INTERCULTURALE:
PERSPECTIVE DIN LITERATURA ITALIANA A IMIGRAȚIEI**

**[INTERNAL BILINGUALISM AND CODE-SWITCHING IN THE
CONSTRUCTION OF INTERCULTURAL IDENTITY:
PERSPECTIVES FROM ITALIAN IMMIGRATION LITERATURE]**

Nuți Aramă

Maria Vîrlan

“Ion Creangă” State Pedagogical University of Chisinau

Abstract: *This paper explores the role of internal bilingualism and code-switching as central psychological phenomena in the construction of intercultural identity, as reflected in Italian immigration literature. Drawing on François Grosjean’s theory of the integrated repertoire, it is shown that bilingual characters do not mechanically switch between two “monolingualisms,” but instead shape their speech according to emotional charge and social context. In the migration experience, the mother tongue (Wolof, Arabic, Somali) becomes a carrier of emotional memory and transgenerational trauma, while Italian becomes the language of the present and of survival.*

A psychological analysis of texts by Pap Khouma, Amara Lakhous, and Igiaba Scego highlights that code-switching is not random but a symptom of self-fragmentation: moments of linguistic alternation reflect anxiety, shame, or processes of identity negotiation. Berry’s acculturation model and Erikson’s identity crises provide an interpretative framework for strategies of linguistic integration, marginalization, or separation.

In this sense, bilingualism becomes a map of cognitive and affective processes: dissociation in moments of crisis, adaptation through lexical borrowing, and narrative catharsis through the rewriting of trauma in the new linguistic code. Italian immigration literature thus reveals the psychological complexity of the migrant and the transformative potential of bilingualism in the construction of intercultural identity.

Keywords: *bilingualism; code-switching; intercultural identity; migration literature; psychological analysis.*

Introducere

Migrația nu reprezintă doar o tranziție geografică, ci și o profundă reconfigurare psihologică, adesea însoțită de dislocare emoțională, fragmentare identitară și restructurarea coerenței narative a sinelui. Dintr-o perspectivă psihologică, experiența dezrădăcinării implică o recalibrare a sinelui, în care limbajul joacă un rol esențial. Limba maternă păstrează frecvent memoria afectivă și autobiografică, funcționând ca un rezervor al experiențelor timpurii, în timp ce limba dobândită – de regulă cea a societății de primire – mediază adaptarea, supraviețuirea și funcționarea socială. Această coexistență lingvistică dă naștere fenomenului de bilingvism interior,

o stare mentală dinamică în care mai multe limbi conviețuiesc într-un sistem cognitiv-afectiv unitar.

Una dintre cele mai vizibile manifestări ale bilingvismului interior este alternanța codurilor lingvistice (code-switching), fenomen care nu are doar o dimensiune lingvistică, ci și una psihologică, fiind un indicator al proceselor de negociere emoțională și identitară. În acest context, comutarea lingvistică este adesea corelată cu schimbări în tonalitatea afectivă, cu accesarea memoriei sau cu nevoia de reglare emoțională. Cercetările din domeniul psiholingvisticii și al memoriei bilingve sugerează că experiențele încărcate emoțional sau traumatice sunt mai frecvent procesate și evocate în limba maternă (Schrauf, Rubin), în timp ce limba secundară poate funcționa ca mecanism de distanțare afectivă (Pavlenko). Astfel, switch-code-ul poate fi interpretat ca un instrument psihodinamic de navigare între vulnerabilitate și control, între apartenență și alteritate, între trecut și prezent.

Lucrarea de față analizează dimensiunile emoțională, socială și cognitiv-afectivă ale bilingvismului interior și ale alternanței codurilor în contextul literaturii italiene a migrației. Trei opere esențiale sunt supuse analizei: *Io, venditore di elefanti* de Pap Khouma, *Scontro di civiltà per un ascensore a Piazza Vittorio* de Amara Lakhous și *Adua* de Igiaba Scego. Aceste texte oferă un spațiu narativ complex în care bilingvismul nu este doar o temă, ci și o structură de profunzime a reprezentării psihologice a personajelor. Pornind de la cadre teoretice precum teoria bilingvului integrat a lui François Grosjean, modelul crizelor de identitate formulat de Erik Erikson și strategiile de aculturație descrise de John Berry, studiul își propune să evidențieze mecanismele psiholingvistice implicate în construcția identității interculturale.

Prin îmbinarea analizei literare cu teoria psihologică, lucrarea argumentează că bilingvismul interior și switch-code-ul funcționează ca indicatori fundamentali ai sinelui migrant în transformare. Aceste comportamente lingvistice relevă nu doar ambivalența emoțională și adaptarea cognitivă a personajelor, ci și procese mai profunde de codificare a memoriei, de conflict identitar și de reintegrare narativă. În cele din urmă, analiza bilingvismului în aceste opere literare contribuie la o înțelegere mai amplă a modului în care migrații mediază psihologic discontinuitatea culturală și ruptura emoțională prin intermediul limbajului, literatura devenind astfel un spațiu privilegiat pentru cercetarea interdisciplinară a migrației și a vieții psihice.

2. Cadrul Teoretic

2.1. Bilingvismul interior și psihodinamica limbajului (Grosjean și contribuții recente)

Modelul bilingvului integrat, propus de François Grosjean, a schimbat radical perspectiva clasică asupra bilingvilor. El respinge concepția conform căreia bilingvii ar fi „doi monolingvi într-o singură persoană”, susținând în schimb existența unui sistem lingvistic unificat, flexibil și activat în funcție de contextul emoțional, social și cultural (Grosjean 18-19). În cazul migranților, acest bilingvism interior—procesul de a gândi, simți și rememora în mai multe limbi—devine o experiență existențială, care implică o continuă negociere între lumi afective internalizate.

Cercetări recente în psiholingvistică și neuroștiințele afective susțin această perspectivă. Marian și Kaushanskaya (81) demonstrează că bilingvii trăiesc intensități emoționale diferite în funcție de limba folosită, limba maternă activând reacții afective mai puternice. În același sens, Thoma, D. Et al. (72) demonstrează că amintirile autobiografice codificate în prima limbă tind să fie mai vii și mai încărcate emoțional comparativ cu cele reamintite în a doua limbă. Aceste rezultate sugerează că bilingvismul este profund ancorat în procesele emoționale, în memorie și în construcția identității. Pentru migranți, bilingvismul interior devine adesea un spațiu de echilibru între apartenență și înstrăinare, între continuitate și ruptură.

2.2 Alternanța codurilor ca simptom psihologic și strategie identitară

Alternanța codurilor lingvistice (code-switching) - cercetată inițial ca fenomen lingvistic sau pragmatic - a fost recontextualizată, în ultimii ani, ca indicator psihologic al conflictelor interne, al adaptării emoționale și al reconfigurării identitare. Proshina (2–3) subliniază că în literatura despre migrație, schimbările de limbă (code-switching) capătă adesea o semnificație simbolică profundă, reflectând tensiuni între normele culturale internalizate de vorbitori și realitățile sociale externe cu care aceștia se confruntă. Aceste schimbări lingvistice funcționează ca un mecanism de reglare afectivă, permițând vorbitorilor să controleze intensitatea emoțiilor exprimate în discursul narativ.

Studiile empirice confirmă relevanța psihologică a acestui fenomen. Gullifer et al. (248) asociază frecvența switch-ului lingvistic cu flexibilitate cognitivă crescută, dar și cu incertitudine identitară și ambivalență afectivă. Pavlenko evidențiază o funcție emoțională a cod-switching-ului, subliniind că vorbitorii trec în limba secundă pentru a-și regla intensitatea afectivă, recurgând la L2 pentru un control emoțional sporit (4). În analiza literară, putem considera că momentele de switch lingvistic corespund deseori reactivării traumei sau crizelor existențiale. Astfel, alternanța codurilor în texte reflectă mecanisme psihologice reale de supraviețuire, de reglare afectivă și de construcție narativă a sinelui.

2.3 Aculturație, dezvoltare identitară și adaptare emoțională

Înțelegerea bilingvismului interior și a alternanței codurilor necesită ancorare în teorii psihologice mai largi privind identitatea și tranziția culturală. Modelul aculturației propus de Berry rămâne un reper esențial în psihologia migrației, evidențiind patru strategii principale de adaptare: integrare, asimilare, separare și marginalizare (1–2). Comportamentele lingvistice – precum alegerea codului sau frecvența comutării între limbi – pot fi înțelese ca expresii vizibile ale acestor strategii identitare și culturale. Cercetări recente, precum studiul *Acculturation and attitudes toward code-switching: A bidimensional framework*, confirmă că indivizii care adoptă o strategie integrativă manifestă o fluiditate lingvistică ridicată și o atitudine pozitivă față de cod-switching. În schimb, cei care se confruntă cu marginalizare prezintă adesea inhibiții, conflicte și discontinuități lingvistice (8–9). În literatura migrației, aceste manifestări se reflectă la nivel narativ: personajele care tind spre integrare folosesc alternanța codurilor ca un semn al adaptabilității, în timp ce cele marginalizate trădează prin dificultățile lingvistice tensiuni identitare profunde.

În paralel, conceptul de criză de identitate, formulat de Erikson și extins în cercetările recente asupra adolescenței migrante, oferă un cadru solid pentru analiza transformărilor sinelui. Schwartz et al. (238-239) subliniază natura dinamică și multilayer a identității în contexte transnaționale. Aceste modele evidențiază faptul că, în special la tinerii migranți, limba devine un instrument esențial de autodefinire în perioadele de tranziție.

Din punct de vedere emoțional, limba funcționează simultan ca mijloc de atașament și ca mecanism de evitare. Studiul realizat de Ortigosa-Beltrán, Jaén și García-Palacios (8) evidențiază faptul că utilizarea unei limbi străine în relatarea unor amintiri traumatice poate induce o distanțare afectivă, funcționând ca un mecanism defensiv, în timp ce folosirea limbii materne activează rețele emoționale profunde, amplificând răspunsul emoțional.

3. Dimensiunea emoțională a bilingvismului

Bilingvismul interior, în context migrațional, transcende simpla dualitate lingvistică și se constituie ca o experiență afectivă profundă, impregnată de ambivalențe, rupturi și mecanisme de adaptare psihologică. Limba maternă și limba adoptivă nu funcționează doar ca instrumente de comunicare, ci ca repere ale identității, ale memoriei afective și ale integrării sociale. Narativ, această polarizare se traduce adesea prin alternanțe de cod care semnalează disconfort emoțional, dislocări identitare și încercări de reconfigurare a sinelui.

Un exemplu elocvent îl constituie romanul *Io, venditore di elefanti*, unde tensiunea lingvistică între Wolof și italiană reflectă ruptura afectivă trăită

de protagonist. Italiana apare ca un limbaj impersonal, rigid, dominat de constrângeri birocratice și de respingere socială, în timp ce limba maternă devine spațiul interior al memoriei și al umanizării. Regresia spontană în Wolof, mai ales în episoadele de umilință sau dor, marchează nu doar o revenire la rădăcinile identitare, ci și un act de rezistență emoțională. Alternanța lingvistică capătă astfel funcția unui gest de protecție psihică și de reafirmare a unei identități refuzate de contextul exterior.

Aceeași problematică este reconfigurată într-o cheie transgenerațională în romanul *Adua*, unde conflictul lingvistic reflectă o disociere interioară indusă de traumele istorice și familiale. Somaleza, mai mult decât o simplă limbă maternă, devine depozitarul tăcerilor impuse de istoria colonială și de exil. Incapacitatea de a accesa limba maternă în anumite momente simbolice exprimă o ruptură a continuității identitare, o pierdere a capacității de a se conecta cu un trecut afectiv traumatizat. Italiana, în acest caz, oferă un simulacru de libertate și integrare, dar fără capacitatea de a reda complexitatea emoțională a experienței migrante.

În *Scontro di civiltà per un ascensore a Piazza Vittorio*, dimensiunea afectivă a bilingvismului este explorată printr-o arhitectură narativă polifonică, în care fiecare voce se exprimă printr-un mozaic lingvistic și cultural distinct. Diversitatea idiomatică devine o oglindă a pluralității afective și a poziționărilor identitare instabile. Protagonistul, prins între spații culturale și limbaje diferite, navighează între anxietate, dorință de apartenență și sentimentul de alteritate. Comutările între italiană și arabă nu doar indică schimbări de registru comunicativ, ci reflectă oscilațiile interioare ale unei identități migrante în căutare de coerență afectivă.

În toate cele trei opere, bilingvismul capătă o valență psihologică și simbolică aparte. Nu mai este vorba de o alegere utilitară între două sisteme lingvistice, ci de o cartografiere a unei interiorități fragmentate, în care limba devine marcator al traumei, al apartenenței și al rezilienței. Alternanța codurilor lingvistice funcționează atât ca strategie narativă, cât și ca simptom al unei permanente tensiuni între trecutul interiorizat și prezentul performativ al migrației.

3.1. Analiză comparativă: Dimensiunea emoțională a bilingvismului

3.1.1. Asemănări

Un element central al literaturii italiene a migrației este funcția afectivă a bilingvismului, care transcende utilizarea practică a limbajului și devine un instrument de exprimare a memoriei, traumelor și identității diasporice. În acest sens, analiza comparativă a romanelor *Io, venditore di elefanti* (Pap Khouma), *Adua* (Igiaba Scego) și *Scontro di civiltà per un ascensore a Piazza Vittorio* (Amara Lakhous) relevă o serie de trăsături comune care definesc experiența psihologică a bilingvilor în contextul migrației.

O primă convergență majoră constă în reprezentarea limbii materne drept spațiu emoțional profund și rezervor al memoriei afective. În toate cele trei opere, limbile de origine – Wolof, somaleză și arabă – nu sunt doar mijloace de comunicare, ci simboluri ale intimității, suferinței și atașamentului față de trecut. În *Io, venditore di elefanti*, protagonistul recurge frecvent la limba wolof pentru a exprima dorul de casă și frustrarea față de birocrăția italiană. Acest apel la limba maternă subliniază funcția ei de ancoră identitară și refugiu emoțional. În mod similar, în *Adua*, limba somaleză apare ca o prezență spectrală, invocată adesea în vis sau în tăceri încărcate, semnalând o conexiune afectivă profundă cu o identitate lingvistică reprimată.

Aceeași funcție este vizibilă și în *Scontro di civiltà...*, unde limba arabă are un rol esențial în reflecțiile interioare ale personajului Amar. Într-o scenă de criză identitară, acesta recurge la araba clasică pentru a se exprima. Aceasta demonstrează că limba maternă devine canalul privilegiat al meditației și autenticității emoționale, în opoziție cu italiana, percepută ca artificială sau insuficientă în contexte de intensitate afectivă.

O a doua similaritate este asociată cu rolul limbii italiene, care apare în toate cele trei texte ca o „limbă de exil funcțional”. Deși esențială pentru interacțiunile sociale, pentru obținerea documentelor sau accesul la muncă, italiana este prezentată ca fiind emoțional neutră sau chiar inadecvată pentru exprimarea profunzimii interioare. În romanul lui Khouma, italiana este utilizată în contexte oficiale, dar nu oferă spațiul necesar pentru exprimarea durerii sau a nostalgiei. În *Scontro di civiltà...*, personajele migrează între diverse registre lingvistice, dar italiana este adesea asociată cu ipocrizia socială sau cu efortul de adaptare la o cultură dominantă care rămâne străină.

Un al treilea punct comun este reprezentat de utilizarea code-switching-ului – alternanța lingvistică – ca indicator psihologic al crizei emoționale. În toate cele trei romane, schimbarea bruscă de la italiană la limba maternă apare în momente de tensiune sau revelație personală. În *Io, venditore di elefanti*, protagonistul comută spontan în wolof când rememorează momente traumatiche: „Quando mi hanno rifiutato il permesso, ho gridato in wolof. Era più forte di me”(p. 70). Acesta este un mecanism de reglare afectivă în care limba originară oferă un cadru sigur pentru exprimarea emoției autentice. În *Adua*, code-switching-ul este subtil, mai degrabă sugerat decât exprimat, reflectând o interiorizare profundă a suferinței. În *Scontro di civiltà...*, schimbările de limbă sunt frecvente în dialogurile dintre personaje, indicând tensiuni sociale și conflicte identitare, dar și nevoia de apartenență într-un context multicultural.

3.1.2. Diferențe

Analiza comparativă a romanelor *Adua* de Igiaba Scego, *Io, venditore di elefanti* de Pap Khouma și *Scontro di civiltà per un ascensore a Piazza Vittorio*

de Amara Lakhous relevă diferențe semnificative în modul în care este reprezentată dimensiunea emoțională a bilingvismului. Deși toate cele trei opere abordează impactul afectiv al bilingvismului în contexte de migrație, ele o fac prin registre narative și configurări identitare distincte.

Un prim aspect diferențiator constă în gradul de interiorizare a traumei și modul în care aceasta este reflectată prin limba maternă. În *Adua*, trauma postcolonială și suferința identitară sunt profund reprimite, iar limba somaleză apare într-o formă spectrală, rar exprimată verbal, dar evocată prin vise și tăceri simbolice. Acest tip de refulare afectivă este congruent cu stilul liric și aluziv al romanului, în care suferința este decantată în registre onirice și reflexive. Prin contrast, în *Io, venditore di elefanti*, Wolof este integrat frecvent în discursul narativ, atât în gândirea interioară cât și în dialoguri. Personajul principal își verbalizează durerea, iar limba maternă devine un spațiu activ de exprimare a conflictelor și rezistenței identitare. Această utilizare a limbii materne în momente de criză emoțională subliniază funcția ei de catharsis afectiv. La polul opus, în *Scontro di civiltà...*, dimensiunea afectivă este mai degrabă difuză și mediată printr-o construcție narativă polifonică, în care vocile multiple reflectă o alienare colectivă, iar limba maternă devine un element relațional mai mult decât introspectiv. Trauma nu este interiorizată la nivelul unui singur personaj, ci dispersată între perspective identitare variate.

O a doua diferență importantă vizează forma narativă și impactul acesteia asupra expresiei emoționale. Romanul *Io, venditore di elefanti* are o structură confesivă și documentară, ceea ce favorizează o expunere frontală a suferinței și o reprezentare directă a bilingvismului ca instrument de autenticitate. Prin folosirea recurentă a Wolof, personajul își păstrează o ancoră afectivă în fața presiunilor asimilatoare. În schimb, *Adua* adoptă o formă narativă fragmentară și poetică, în care introspecția domină asupra acțiunii, iar dimensiunea lingvistică este impregnată de ambivalență și autoanaliză. În acest context, limba maternă apare doar în fundal, ca o amintire dureroasă a rupturii identitare. Pe de altă parte, *Scontro di civiltà...* este structurat pe o arhitectură narativă polifonică, în care fiecare personaj oferă o versiune subiectivă a realității. Emoțiile nu sunt unificate într-un nucleu identitar coerent, ci distribuite între voci eterogene, ceea ce produce o estompare a intensității afective individuale.

În fine, diferențele se reflectă și în modul în care personajele se raportează la identitatea lingvistică. În romanul lui Pap Khouma, protagonistul oscilează între integrarea funcțională în limba italiană și refuzul de a renunța la dimensiunea afectivă a Wolof-ului, creând o tensiune între adaptare și fidelitate emoțională. În *Adua*, relația cu limba somaleză este una fluctuantă: eroina respinge temporar limba maternă, asociind-o cu trauma familială și colonială, dar o revalorizează treptat într-un proces de reconciliere cu trecutul.

În cazul lui Lakhous, personajele se află într-un proces continuu de negociere a apartenenței lingvistice, fără a atinge o formă clară de rezoluție. Această stare de ambivalență este descrisă sugestiv de Schwartz et al. (2020) drept o „emoție flotantă”, caracteristică subiectivităților diasporice.

4. Dimensiunea socială a bilingvismului în literatura italiană a migrației

Bilingvismul, în contextul migrației, nu este doar o realitate lingvistică, ci și un construct social profund marcat de dinamica relațiilor de putere, de accesul la spații simbolice și de mecanismele incluziunii sau excluderii. Alternanța de coduri între limba maternă și limba gazdă reflectă, dincolo de necesitatea comunicării, o strategie de poziționare identitară și de negociere a unui statut social într-un mediu adesea dominat de norme excludente. În acest cadru, limba devine nu doar un mijloc de exprimare, ci o resursă care semnalează apartenența, distanțarea sau adaptarea.

Această problematică este vizibilă în narațiunea autobiografică a lui Pap Khouma, unde conflictul lingvistic reflectă lupta migrantului pentru recunoaștere. Italiană standard, în acest caz, este percepută ca o condiție a legitimității sociale, fiind utilizată ca o formulă de auto-afirmare identitară într-un spațiu dominat de prejudecăți. În momentele de criză, intimitate sau rememorare, personajul se reîntoarce la Wolof, limbă a originilor, care conservă nu doar o identitate afectivă, ci și o poziționare emoțională mai autentică. Această alternanță nu semnalează o simplă preferință lingvistică, ci o distincție între un limbaj al supraviețuirii și unul al subiectivității profunde, într-un efort de a accesa un statut superior prin asimilarea codului dominant, fără renunțarea completă la rădăcini.

Aceeași dinamică, dar cu o abordare stilistică și narativă diferită, este ilustrată în romanul lui Amara Lakhous, unde limba devine un instrument de control și disimulare într-un context urban plurilingv. Personajele oscilează constant între italiană, arabă și alte idiomuri, într-un joc lingvistic prin care își protejează identitatea sau încearcă să o adapteze cerințelor sociale ale capitalei italiene. Italienizarea discursului public este impusă de nevoia de incluziune, dar nu garantează acceptarea. Chiar și atunci când este vorbită corect, italiana trădează, prin accent sau ezitare, alteritatea. Astfel, limba maternă este rezervată spațiului afectiv restrâns, păstrând funcția de refugiu simbolic și de canal al exprimării autentice. Această disjuncție între limbajul public și cel intim reflectă o conștiință duală, în care subiectul este prins între percepția socială a propriei identități și trăirea sa interioară. Orașul devine, în acest sens, o scenă în care limba funcționează ca un costum identitar temporar, insuficient pentru o integrare veritabilă.

Această tensiune dintre adaptare lingvistică și dislocare identitară este transpusă într-o cheie feminină și intergenerațională în romanul *Adua*. Protagonista, situată la intersecția dintre moștenirea colonială și experiența

marginalizării contemporane, se confruntă cu o identitate fracturată, în care italiana devine atât un instrument al exprimării cotidiene, cât și o sursă de alienare. Ea vorbește fluent limba adoptivă, însă percepe această competență ca o condiționare impusă, care nu îi permite o exprimare deplină a sinelui. În spațiul visului sau al introspecției, somaleza revine sub forma unei voci pierdute, simbolizând ruptura cu o genealogie afectivă și culturală pe care societatea italiană o neagă. Alternanța lingvistică devine, astfel, un mecanism de protecție psihică, un mod de a separa suferința ereditară de prezentul trăit, de a păstra o zonă a sinelui neatinsă de presiunea asimilării.

Privite în ansamblu, cele trei texte conturează o hartă a bilingvismului ca fenomen profund social, în care alegerile lingvistice nu sunt niciodată neutre. În fiecare caz, limba maternă conservă funcția de spațiu intim, afectiv, sau simbolic, în timp ce italiana ocupă o poziție publică, necesară, dar adesea sterilă din punct de vedere emoțional. Alternanța de coduri semnalează nu doar o adaptare la contexte variabile, ci și o încercare de echilibrare între conformare și rezistență, între dorința de recunoaștere și nevoia de a păstra o identitate proprie. Astfel, bilingvismul este reflectat nu doar ca o competență tehnică, ci ca un teritoriu psihosocial al vulnerabilității, al negocierii permanente și al rezilienței în fața unei lumi care cere, adesea, abandonul unei părți esențiale din sine pentru a fi, formal, acceptat.

4.1. Dimensiunea socială a bilingvismului în literatura italiană a migrației – analiză comparativă

4.1.1. Asemănări

În literatura italiană contemporană a migrației, bilingvismul apare nu doar ca o competență comunicativă, ci ca un fenomen social complex, reflectând procese de integrare, excludere și (re)construcție identitară. Cele trei opere analizate – *Io, venditore di elefanti* de Pap Khouma, *Adua* de Igiaba Scego și *Scontro di civiltà per un ascensore a Piazza Vittorio* de Amara Lakhous – oferă reprezentări convergente ale acestui fenomen, prin intermediul limbajului literar și al narativelor migrante.

Un prim element comun este utilizarea limbii italiene ca instrument ambivalent de incluziune și excludere socială. În toate cele trei narațiuni, italiana este percepută ca o condiție a vizibilității publice și a legitimității sociale. În *Scontro di civiltà...*, italiana este vorbită corect de majoritatea personajelor imigrante, dar accentul, ezitățile sau formulele culturale denotă o alteritate permanent marcată. În *Adua*, protagonista ajunge să stăpânească italiana la nivel nativ, dar percepe această competență ca o condiționare socială, nu ca o expresie a sinelui autentic. Italianizarea devine astfel un mecanism de conformare, dar și o sursă de alienare.

O a doua similitudine între cele trei texte este folosirea frecventă a code-switching-ului ca strategie de negociere identitară. Alternanța între limba

maternă (Wolof, somaleză, arabă etc.) și limba italiană semnalează adaptarea personajelor la contexte sociale variabile. În *Io, venditore di elefanti*, revenirea spontană la Wolof apare în momente de criză sau furie: „Quando mi hanno rifiutato il permesso, ho gridato in wolof. Era più forte di me” (Khouma 86).

Această repliere lingvistică are valoare afectivă și identitară: limba maternă nu este abandonată, ci păstrată ca spațiu de refugiu. În *Adua*, somaleza revine doar în vis sau în tăcere, devenind vocea reprimată a unei genealogii afective pierdute. În romanul lui Lakhous, oscilarea lingvistică este parte a unei tactici de disimulare și adaptare urbană, prin care personajele își gestionează multiplele identități culturale.

Astfel, toate cele trei opere plasează acțiunea în spațiul urban italian, care devine un veritabil laborator al contactului intercultural. Roma sau Milano sunt descrise ca medii în care pluralitatea lingvistică coexistă cu marginalizarea sistemică. Spațiul urban este, așadar, atât un mediu al oportunităților cât și unul al tensiunilor. În aceste decoruri, italiana devine limba funcțională a orașului, iar limbile materne sunt relegate sferei private, simbolice sau emoționale. Această scindare reflectă o conștiință duală: pe de o parte, nevoia de a fi „citit” corect social, pe de altă parte, imposibilitatea de a-ți exprima plenar subiectivitatea într-un idiom străin.

În toate cele trei romane, bilingvismul nu este un act neutru, ci o practică socială profund încărcată de semnificații afective, politice și identitare. Alegerile lingvistice reflectă procese de conformare, rezistență, negociere și internalizare a marginalizării. Dacă limba italiană semnalează dorința de recunoaștere publică, limbile materne păstrează funcția de ancoră a sinelui, garantând coerența narativă și afectivă a personajelor într-un context social adesea dislocant.

4.1.2. Deosebiri

Analiza comparativă a romanelor *Io, venditore di elefanti* (Pap Khouma), *Adua* (Igiaba Scego) și *Scontro di civiltà per un ascensore a Piazza Vittorio* (Amara Lakhous) relevă diferențe semnificative în modul în care bilingvismul este integrat în narațiune ca formă de interacțiune socială, strategie identitară și mecanism discursiv. Deși toate operele reflectă într-o măsură bilingvismul ca realitate socială a migrației, ele propun abordări distincte, în funcție de vocea narativă, experiența subiectivă și raportul cu alteritatea.

4.1.2.1. Raportarea la comunitate și la alteritate

În *Io, venditore di elefanti*, dimensiunea comunitară este prezentată într-un registru tensionat, dominat de conflictul dintre individ și societatea de primire. Naratorul exprimă o permanentă luptă pentru recunoaștere și acceptare, într-un context în care italienii percep prezența migranților ca o amenințare.

Italianizarea devine o condiție pentru supraviețuire, dar nu și pentru integrare autentică: „Mi chiamo Pap Khouma è non sono un clandestino” (Khouma25).

Comunitatea wolof este portretizată ambivalent: pe de o parte, un spațiu de solidaritate emoțională, pe de altă parte, un loc al așteptărilor și constrângerilor culturale care complică integrarea personală.

În *Adua*, perspectiva este mult mai introspectivă. Comunitatea somaleză din Italia este vag conturată, aproape absentă, ceea ce accentuează izolarea protagonistei și procesul său interior de reflecție asupra propriei identități. Relația cu alteritatea se manifestă mai ales în plan simbolic: italiana devine limba cotidiană, dar și o sursă de înstrăinare, în timp ce somaleza apare rareori, în contexte onirice sau nostalgice: „Nessuno mi ha chiesto se volevo vivere qui, se volevo diventare italiana” (Scego79).

În contrast, *Scontro di civiltà...* construiește un univers narativ polifonic în care interacțiunea dintre comunități migrante (arabi, bengalezi, albanezi, italieni) se desfășoară printr-un spectru larg de conflicte și solidarități. Limbajul devine vehicul al diferenței culturale, dar și al apropierii, într-un cadru urban în care pluralismul nu garantează armonia: „A Piazza Vittorio convivono italiani e stranieri, ma non si capiscono quasi mai” (Lakhous 41).

4.1.2.2. Strategii sociale de adaptare lingvistică

Textele propun și **strategii distincte de raportare la bilingvism** ca mecanism de adaptare socială. În narațiunea autobiografică a lui Khouma, se poate observa o strategie de **separare** (Berry): personajul se angajează în învățarea limbii italiene din nevoia de legitimare, dar păstrează limba maternă ca refugiu afectiv și simbolic. Wolof-ul apare în momente de criză sau furie: „Quando mi hanno rifiutato il permesso, ho gridato in wolof. Era più forte di me” (Khouma86). Această tensiune semnalează o separare între limbajul public (italiana) și cel afectiv (wolof).

În *Adua*, protagonistul urmărește o strategie integrativă, încercând să combine apartenența la limba italiană cu recunoașterea valorii propriei culturi de origine. Această integrare este însă dificilă, marcată de o dublă ruptură: față de cultura somaleză (devenită sursă de rușine și traumă) și față de societatea italiană, care nu oferă recunoaștere deplină. „Avevo imparato la lingua italiana così bene da sembrare una nativa, ma non mi sono mai sentita davvero accettata” (Scego122).

În romanul lui Lakhous, strategiile de adaptare sunt multiple și coexistente. Unii migranți aleg asimilarea, alții marginalizarea voluntară sau integrarea parțială. Această pluralitate reflectă un model hibrid și fluid, în care niciun individ nu poate fi redus la o singură categorie identitară.

4.1.2.3. Funcția discursivă a cod-switching-ului

Funcția cod-switching-ului variază semnificativ între cele trei opere. În *Io, venditore di elefanti*, comutarea între limbi este în general spontană, legată de emoții intense și de imposibilitatea de a comunica experiența migratorie prin intermediul limbii italiene. Aceasta evidențiază o ruptură afectivă și o tensiune nerezolvată între sine și societate.

În *Adua*, cod-switching-ul are o funcție simbolică: somaleza apare în vise, în amintiri sau în conversații imaginare, având rolul de legătură transgenerațională și de reconstituire identitară. Este un limbaj al memoriei și al recuperării sinelui: „In sogno sentivo la voce di mia madre, che parlava in somalo. Era l'unico momento in cui riuscivo a sentirla davvero” (Scego 101).

În *Scontro di civiltà...*, cod-switching-ul devine un dispozitiv narativ și social, prin care personajele își articulează pozițiile în raport cu normele dominante. Această comutare nu este doar o marcă etnică, ci un act de negociere identitară și de rezistență culturală: „Parlo italiano con accento arabo? Forse. Ma questo accento racconta la mia storia” (Lakhous89).

5. Dimensiunea cognitiv-emoțională a bilingvismului în literatura italiană a migrației

Bilingvismul, dincolo de valențele sale sociale și afective, implică și o componentă cognitivă subtilă, care influențează modul în care subiecții migrați își articulează experiențele și emoțiile. Fiecare limbă activează structuri mentale distincte, afectând atât percepția realității, cât și accesul la memorie autobiografică. Limba maternă este adesea asociată cu un registru afectiv intens, în timp ce limba dobândită ulterior tinde să fie utilizată într-un mod mai raționalizat și mai distanțat emoțional. În acest context, alternanța lingvistică poate funcționa ca un mecanism psihologic de reglare emoțională, fie prin reactivarea, fie prin inhibarea anumitor conținuturi afective.

În romanul *Io, venditore di elefanti*, această dublă funcție a bilingvismului este exprimată printr-o tensiune constantă între suprasolicitarea cognitivă impusă de interacțiunea cu instituțiile italiene și regresia afectivă declanșată de limba maternă. Personajul se confruntă cu un proces dureros de dezaliniere între gândire și expresie, în care limba italiană, deși necesară în spațiul social, devine un mediu în care afectul este parțial suspendat sau alterat. În schimb, Wolof-ul redevine suportul unei voci interioare autentice, mai ales în momentele de agresiune simbolică sau de reactivare a traumelor personale. Comutarea lingvistică are aici o funcție clar delimitată: italiana reprezintă un cod impus de structuri exterioare, în timp ce limba maternă este instrumentul conservării identității și al protejării subiectivității.

Această logică cognitiv-afectivă este continuată și amplificată în romanul *Scontro di civiltà per un ascensore a Piazza Vittorio*, unde

narativitatea polifonică reflectă o fragmentare a vocii interioare în multiple registre lingvistice și culturale. Protagonistul Ahmed experimentează o tensiune profundă între italiana oficială, pe care o utilizează în contexte publice, și araba intimă, care conservă amintirile, dorințele și suferințele sale cele mai profunde. Această disociere între limbile utilizate evidențiază o scindare cognitivă și emoțională: italiana este percepută ca un instrument social împrumutat, o construcție exterioară necesară, dar străină afectiv. În schimb, araba îndeplinește funcția de „limbaj interior”, oferind coerență narativă memoriei autobiografice și afective. Astfel, procesarea mentală a realității devine dependentă de contextul lingvistic, iar alternanța de coduri configurează un spațiu intermediar între exterior și interior, între integrare formală și alienare afectivă.

În *Adua*, dimensiunea cognitiv-emoțională a bilingvismului capătă o complexitate suplimentară, prin suprapunerea acesteia peste o traumă transgenerațională și o experiență profund marcată de diferențe de gen. Personajul principal trăiește o disociere lingvistică latentă: italiana devine limba vieții cotidiene, dar nu și a exprimării depline, în timp ce somaleza, limba maternă, activează o memorie dureroasă, greu de articulat. Această opoziție între cele două coduri se manifestă nu doar în planul conștient, ci și în vise, în reflecții sau în tăceri încărcate simbolic. Alternanța lingvistică nu este, aici, o simplă strategie narativă, ci reflectă un proces cognitiv de evitare afectivă: somaleza este reactivată în momente de criză, dar este simultan asociată cu frica, pierderea și excluderea. Italiana, în schimb, funcționează ca o barieră de protecție psihologică, permițând distanțarea de o identitate dureroasă, fără a o putea înlocui în mod autentic.

Comparativ, cele trei texte configurează o arhitectură complexă a bilingvismului ca fenomen cognitiv și emoțional. Comutarea de coduri nu este doar un marker stilistic sau social, ci devine un indice al mecanismelor psihice prin care personajele încearcă să gestioneze tensiunea dintre adaptare și fidelitate, între exprimarea afectului și reprimarea traumelor. Fie că este vorba despre suprasolicitare, despre decuplare emoțională sau despre disociere intergenerațională, limbajul devine spațiul în care se negociază accesul la sine. Limba maternă activează scheme afective profunde, dar adesea dureroase; în schimb, limba adoptivă oferă un teren al funcționalității, dar rar al intimității. În această dublă ecuație se regăsește întreaga complexitate psihologică a subiectului migrant, prins între două lumi, două idiomuri și multiple moduri de a simți și înțelege propria viață.

5.1. Dimensiunea cognitiv-afectivă a bilingvismului – analiză comparativă

5.1.1. Asemănări

Toate cele trei opere analizate - *Io, venditore di elefanti* de Pap Khouma, *Scontro di civiltà per un ascensore a Piazza Vittorio* de Amara Lakhous și

Adua de Igiaba Scego - prezintă bilingvismul ca un proces cognitiv complex, în care personajele gestionează simultan două sisteme lingvistice. Această situație implică eforturi mentale considerabile, reflectate în momente narative de confuzie sau fragmentare a discursului. De exemplu, în romanul lui Khouma, protagonistul mărturisește: „Quando parlo con la polizia, cerco le parole giuste, ma spesso mi confondo. In wolof mi sento me stesso, ma in italiano mi perdo” (p. 38), ilustrând dificultatea de a se exprima în limba L2 și impactul acesteia asupra identității. Similar, în opera lui Lakhous, Ahmed descrie italiana ca pe „*un vestito preso in prestito*” (Lakhous 71), sugerând o alienare afectivă față de limba adoptată. În *Adua*, fragmentul „Sognavo mio padre... mi parlava in una lingua che non riconoscevo più” (Scego 112) subliniază disocierea emoțională dintre limbajul matern și cel învățat ulterior.

Un element comun în toate cele trei opere este funcția cod-switching-ului ca mecanism de autoreglare cognitivă și afectivă. Alternanța lingvistică devine un instrument prin care personajele gestionează tensiunea emoțională și stresul, activând ori reprimând amintiri dureroase. În *Io, venditore di elefanti*, comutarea în wolof apare ca o reacție defensivă: „Mi hanno chiamato ‘vu cumprà’. Wolof moo taxaw ci xol bi” (Khouma 42), semnalând o retragere în limba originară ca formă de protecție psihică. În romanul lui Scego, *Adua* răspunde în italiană atunci când mama îi vorbește în somaleză: „Mia madre mi parlava in somalo, ma io rispondevo in italiano. La sua lingua mi faceva paura” (Scego 44), ceea ce evidențiază evitarea limbii materne pentru a se distanța de traume. La Lakhous, schimbarea codului este folosită pentru a se adapta la situații sociale diferite, fără o integrare afectivă deplină.

Toate cele trei texte evidențiază rolul bilingvismului în reconstrucția identitară, în care limba maternă este încărcată de memorie afectivă profundă, iar limba L2 servește ca instrument de adaptare socială și psihologică. În *Adua*, visul în care tatăl vorbește într-o limbă „che non riconoscevo più” (Scego 112) simbolizează ruptura între trecut și prezent. Personajele din operele lui Khouma și Lakhous se află într-un dialog interior constant între limbi, proces ce reflectă un echilibru fragil între memoria culturală și nevoia de integrare. Astfel, bilingvismul devine nu doar o problemă lingvistică, ci o experiență cognitiv-emoțională esențială pentru gestionarea traumei și pentru negocieri identitare complexe.

5.1.2. Deosebiri

Totuși, modurile în care această integrare cognitiv-afectivă are loc diferă semnificativ. În *Io, venditore di elefanti*, limba maternă este un canal activ de exprimare și procesare a traumei. Protagonistul utilizează Wolof pentru a accesa un nivel autentic al memoriei și al suferinței, iar această utilizare este asumată conștient, reflectând un bilingvism în care trauma este integrată în discursul interior și exprimată direct. Prin contrast, în *Adua*, trauma apare

fragmentată, iar limba maternă este adesea asociată cu suferința nespusă. Personajul principal folosește limba somaleză în mod inconștient, în special în vise sau în momente de regresie, ceea ce indică o disociere afectivă și o dificultate de integrare a durerii în planul conștient. În *Scontro di civiltà per un ascensore a Piazza Vittorio*, bilingvismul nu mai este centrat pe un singur subiect, ci este dispersat între multiple voci narative. Fiecare voce oferă o perspectivă diferită, iar fragmentarea discursivă reflectă o procesare cognitivă discontinuă, în care identitatea nu se coagulează într-un fir narativ unitar, ci rămâne în suspensie între registrele lingvistice.

Nivelul de conștientizare al cod-switching-ului variază și el între texte. În cazul lui Khouma, alternanțele sunt deliberate și funcționează ca un gest de catharsis: revenirea la limba maternă este conștientă și încărcată de intenționalitate afectivă. În romanul Igiabei Scego, aceste treceri sunt mai degrabă automate, marcând momente de ruptură și disociere psihologică, în care subiectul nu mai controlează pe deplin fluxul memoriei. Lakhous, în schimb, oferă o imagine a unui bilingvism fluent, în care conștientul și inconștientul interacționează constant în exprimarea unei alterități negociate simultan pe mai multe planuri – social, cultural și psihic.

Impactul bilingvismului asupra memoriei autobiografice este de asemenea tratat diferit. În *Io, venditore di elefanti*, memoria afectivă este profund legată de Wolof, iar amintirile sunt redată cu o claritate narativă care indică un acces intens și direct la conținuturile emoționale. În *Adua*, memoria apare în mod ambivalent: somaleză este simultan o punte către rădăcini și un zid afectiv, greu de traversat fără repercusiuni psihice. În *Scontro di civiltà...*, memoria este diseminată între vocile naratorilor, iar această dispersie lingvistică face dificilă organizarea coerentă a unei identități migrante continue.

Prin urmare, dimensiunea cognitiv-afectivă a bilingvismului, așa cum este articulată în aceste opere, relevă complexitatea mentală și emoțională a proceselor de adaptare și supraviețuire psihologică în diaspora. Bilingvismul devine o strategie sofisticată, un dispozitiv interior prin care trauma este procesată, identitatea reconfigurată și memoria autobiografică recalibrată. De la integrarea conștientă a durerii în discursul personal, la evitarea involuntară a trecutului și până la dispersia fragmentară a sinelui în pluralitatea lingvistică, aceste texte conturează o hartă literară a mecanismelor de coping specifice subiectului migrat, aflat în permanentă negociere între două limbi și multiple dimensiuni ale propriei umanități.

Concluzii

1. Bilingvismul în experiența migranților transcende comunicarea simplă, devenind un spațiu afectiv în care limba maternă reprezintă o ancoră identitară

și emoțională, iar limba adoptivă este adesea asociată cu constrângeri și alienare socială.

2. Alternanța lingvistică în literatura contemporană a migrației reflectă tensiuni psihologice profunde și funcționează ca o strategie de protecție și reafirmare a sinelui în fața rupturilor identitare și a traumei.

3. Limba maternă și cea adoptivă nu sunt doar instrumente de comunicare, ci simboluri ale unei identități fragmentate, iar bilingvismul capătă o valoare narativă și psihologică esențială, oglindind complexitatea emoțională a existenței migrante.

4. În „Io, venditore di elefanti”, alternanța între Wolof și italiană reflectă lupta protagonistului pentru recunoaștere socială și legitimitate, limba maternă devenind un spațiu de refugiu afectiv și identitar într-un mediu birocratic ostil.

5. Romanul „Adua” explorează o dimensiune intergenerațională și feminină a bilingvismului, unde limba somaleză simbolizează traumele istorice și identitare nerostite, iar italiana, deși dominatoare, nu reușește să ofere un spațiu al expresiei autentice, accentuând fractura identitară a protagonistei.

6. În „Scontro di civiltà per un ascensore a Piazza Vittorio”, polifonia lingvistică și culturală reflectă pluralitatea și fragilitatea identitară a lumii urbane migrante, iar comutările lingvistice devin instrumente sociale de poziționare, exprimând atât nevoia de integrare, cât și conflictele și alienarea colectivă.

7. Bilingvismul în literatura migranților este un proces cognitiv și emoțional complex, în care alternanța între limba maternă și cea adoptivă servește atât ca mecanism de reglare emoțională, cât și ca instrument de gestionare a tensiunilor psihice generate de trauma, dezrădăcinare și adaptare socială.

8. Cele trei romane evidențiază moduri diferite de manifestare a bilingvismului: de la integrarea conștientă a traumei prin limba maternă (*Io, venditore di elefanti*), la disocierea afectivă și fragmentarea identitară (*Adua*), până la pluralitatea și fluenta relație dintre limbaje în construcția identitară colectivă (*Scontro di civiltà per un ascensore a Piazza Vittorio*).

9. Alternanța lingvistică nu este doar un fenomen stilistic, ci un proces psihic fundamental prin care personajele își negociază identitatea, amintirile și relația cu propriul sine, evidențiind dificultatea de a găsi o coerență afectivă și narativă într-un context migratoriu marcat de discontinuități cognitive și emoționale.

Bibliografie

Berry, John W. *Mutual Intercultural Relations*. Cambridge University Press, 2017.

- De Leersnyder, Jozefien, Batja Mesquita, and Heejung S. Kim. “Emotional Acculturation: Outdoor Emotions Re-Aligned with Novel Cultural Context.” *Emotion Review*, vol. 7, no. 3, 2015, pp. 213–23. <https://doi.org/10.1177/1754073914565511>.
- Grosjean, François. *Bilingual: Life and Reality*. Harvard University Press, 2015.
- Gullifer, Jason W., and Debra Titone. “Bilingual Language Experience as a Multidimensional Spectrum: Associations with Objective and Subjective Language Proficiency.” *Applied Psycholinguistics*, vol. 42, no. 2, 2021, pp. 245–78. <https://doi.org/10.1017/S0142716421000086>.
- Han, Xueping, Wen Li, and Raffaella Filippi. “The Effects of Habitual Code-Switching in Bilingual Language Production on Cognitive Control.” *Bilingualism: Language and Cognition*, vol. 25, no. 5, 2022, pp. 869–89. <https://doi.org/10.1017/S1366728922000244>.
- Hess, Nancy. “Code Switching and Style Shifting as Markers of Liminality in Literature.” *Language and Literature*, vol. 5, no. 1, 1996, pp. 5–18. <https://doi.org/10.1177/096394709600500102>.
- Marian, Viorica, and Margarita Kaushanskaya. “Words, Feelings, and Bilingualism: Cross-Linguistic Differences in Emotionality of Autobiographical Memories.” *The Mental Lexicon*, vol. 3, no. 1, 2008, pp. 72–90. <https://doi.org/10.1075/ml.3.1.06mar>.
- Ortigosa-Beltrán, Irene, Inmaculada Jaén, and Azucena García-Palacios. “Processing Negative Autobiographical Memories in a Foreign Language.” *Frontiers in Psychology*, vol. 14, 2023, 1124410. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1124410>.
- Pavlenko, Aneta. *Emotions and Multilingualism*. Cambridge University Press, 2005.
- Proshina, Zoya. “The Bilingual Mind: And What It Tells Us about Language and Thought.” *Russian Journal of Communication*, vol. 7, no. 2, 2015, pp. 1–5. <https://doi.org/10.1080/19409419.2015.1040319>.
- Sánchez, María José, and Elena Pérez-García. “Code-Switching, Language Emotionality and Identity in Junot Díaz’s ‘Invierno.’” *Atlantis: Journal of the Spanish Association for Anglo-American Studies*, vol. 42, no. 2, 2020, pp. 99–118. <https://doi.org/10.28914/Atlantis-2020-42.2.05>.
- Schwartz, Seth J., José B. Unger, Byron L. Zamboanga, and José Szapocznik. “Rethinking the Concept of Acculturation: Implications for Theory and Research.” *American Psychologist*, vol. 65, no. 4, 2010, pp. 237–51. <https://doi.org/10.1037/a0019330>.
- Thoma, Daniel, Philippe Lorette, and Anne E. Krautz. “Bidirectional Language Effects: Evidence on the Emotionality of Bilinguals’ Autobiographical Memories from Pupillometry, Eye Movements, and Self-Reports.” *Recent Advances in Second Language Emotion*

Research, edited by Ioannis Mavrou, María Pérez Serrano, and Jean-Marc Dewaele, Civitas Aranzadi, Thomson Reuters, 2022, pp. 67–94.
<https://doi.org/10.32029/2605-4655.03.01.2022>.

- Williams, Aya et al. “Why do bilinguals code-switch when emotional? Insights from immigrant parent-child interactions.” *Emotion* (Washington, D.C.) vol. 20,5 (2020): 830-841.
DOI: 10.1037/emo0000568
- Yim, Oi, and Richard Clément. “Acculturation and Attitudes toward Code-Switching: A Bidimensional Framework.” *International Journal of Bilingualism*, 2021.